

Edlund, Lars-Erik og Elzbieta Strzelecka under medverkan av Thorsten Andersson (red) 2017: *Mellannorrland i centrum. Språkliga og historiska studier tillägnande professor Eva Nyman*. Kungl. Skytteanska Samfundets Handlingar 77/Nordsvenska 26. Umeå: Kungl. Skytteanska Samfundet/Institutionen för språkstudier, Umeå universitet. 371 sider. ISBN 978-91-86438-58-6

Boka *Mellannorrland i centrum* er eit heidersskrift til professor Eva Nyman i høve av at ho i januar 2017 slutta som tilsett ved Mittuniversitetet i Sverige. Mittuniversitetet er eit nettverksuniversitet i regionen omkring det geografiske midtpunktet i Sverige med campus på to stader: Sundsvall og Östersund. Eva Nyman er mellom anna ein markant stadnamngranskar, og mange av artiklane i boka har stadnamn som tema.

Tittelen på festskriftet er språkleg velvalt både fagleg og fagpolitisk. *Mellan i sentrum* høver logisk geografisk-romleg. Dessutan kan ein tolka tittelen fagstrategisk og fagpolitisk på den måten at dette er ei utgjeving som er knytt til Universitetet i Umeå, og at boka i tillegg til å vera eit festskrift også er ei profilering av at det skjer viktig vitenskapleg aktivitet ved universiteta i Umeå og i Mellannorrland, altså utanfor dei sentrale vitenskapsinstitusjonane i Stockholm, Uppsala, Lund og Göteborg.

Boka har 339 faglege artikkelsider, og ho er todelt med omsyn til innhaldet. 140 sider (27–167) er vigde artiklar om onomastiske tema, medan 199 sider (17–26 og 167–357) omhandlar andre faglege tema.

Til saman har boka 26 artiklar. 12 artiklar handlar om toponymi, 2 om antroponymi, 5 om andre språklege emne og 8 artiklar handlar om ulike historiske emne.

Dei toponymiske temaa omfattar mellom anna namnetolking, etymologi, grammatisk form, grunnord, namnekomposisjon og namnefunksjon. Til saman utgjer dette 140 sider.

Dei andre 199 sidene handlar om tema som ikkje er knytte spesifikt til onomastikk, og desse sidene fyller over halvparten av sidene i boka. Av dei ikkje-onomastiske sidene, altså dei 13 artiklane som dekkjer andre emne, er det 5 artiklar om andre språklege emne (som båtterminologi, preposisjonsbruk, talespråk og germansk språkhistorie) og ei lita vifte historiske tema med artiklar om juridiske tilhøve, religion, modernisering av landsbygda, om litteraturteori og om svenskfaget.

Sidan dette er ei melding for eit namnetidsskrift, vert berre dei onomastiske artiklane og dei andre språklege artiklane gjennomgådde spesielt. Berre éin av dei historiske artiklane vert omtala av di det i denne artikkelen finst ein bolk om personnamn.

Som festskrift er det naturleg å tolka den faglege breidda i artiklane på to måtar. På den eine sida har den som blir feira eit breitt fagleg nettverk, og på den andre sida har den som blir feira sjølv breie faglege interesser. Sannsynlegvis uttykkjer den faglege breidda i heidersskriftet begge delar.

Dei inviterte forfattarane representerer Sverige, Danmark, Tyskland og Noreg. Forfattarane er fordelte slik: 8 forfattarar frå Uppsala, 5 forfattarar frå Härnösund, 3 forfattarar frå Umeå, 3 forfattarar frå Stockholm, 2 forfattarar frå Sundsvall og éin forfattar frå kvar av stadane Köln, København, Oslo, Skellefteå, Obbola og Årsta.

A Onomastikk

I Toponymi

Harald Bjorvand diskuterer i *Hårteigen* (27–31) tolkinga av namnet på den karakteristiske fjelltoppen *Hårteigen* (1 690 m.o.h.) på Hardangervidda. Bjorvand drøftar dei ulike tolkingane til Ottar Grønvik, Per Hovda, Alv G. Nordal Muri og Botolv Helleland, som han er kritisk til. I tillegg kjem han med eigne tolkingsframlegg. Både førelekken *Hår-* og hovudlekken *-teigen* vert handsama. Bjorvand konkluderer overtydande, men rett nok varsamt og tentativt, med at namnet kan vera komponert til hovudlekken norr. *teign* f. «noe som (an)viser, tegn, merke», slik at fjellnamnet eigenleg er ei ubunden og ikkje ei bunden form, og at utmerkingsslekken er norr. *hárr* adj. «høy» og ikkje *hárr* 'grå'. Vi kan altså ha med ei mogeleg norr. form **Háteign* «den høye (an)visningen/(an)viseren», å gjera.

I *Danske stednavnes numerus* (33–40) diskuterer Bent Jørgensen numerusformer i danske stadnamn knytte til denotatumet sin singularis-karakter versus pluralis-karakter. Utgangspunktet er at stadnamn normalt har språkleg numerus etter denotatumet sitt toponymiske numerus. Altså at stadnamna står i eit logisk og likeframt tilhøve til det eller dei tilhøva det namngjev. Singularisformer og pluralisformer er slik distribuerte av di dei reflekterer denotative tilhøve med parallell karakter. I møte med eldre stadnamn kan derimot situasjonen ofte vera omvendt ved at det vert

nytta pluralisformer om ‘enkle’ denotatum. Jørgensen trekkjer inn nokre av dei få døma på restar av levande dativ pluralis i gamaldanske stadnamn, som i namnet *Salløv* og *Vram*, men han trekkjer òg fram stivna dativ pluralis-former, som *Bjerrum* og *Husum*. Mange stader kan ein i namnelitteraturen avlesa stor velvilje til forstå namnets plurale form som uttrykk for tolking av at gamle namn kan vera i «overensstemmelse med flerheder i det faktiske terræn». Ein annan tolkingsstrategi av gamle namn, som til dømes heradsnamn, kan vera at dei med tostava form kan innehalda innbyggjarnemningar, medan for dei korresponderande einstava ligg det eit stadnamn til grunn.

Primära bebyggelsesnamn eller ursprungliga ägonamn? Ett debattinlägg (41–47) er tittelen på Lennart Elmevik sitt bidrag der han manar til framhald av diskusjonen om kvar grensa går mellom *ägonamn* («namn på mark som används för jordbruk och boskapskötsel, till exempel åkrar, ängar och hagar») og busetnadsnamn. I dette perspektivet diskuterer han gardsnamnklassar som *hem*, *inge* og *lev*; *vin*; *lösa*; *stad/städ*; *tomta/tofta*; *tuna*; *ryd/rud/red/röd* og *rum*. For kvar av desse namnegruppene drøftar han i kva grad dei er eller kan vera representantar for opphavlege *ägonamn* eller primære busetnadsnamn, ein diskusjon som ofte kan vera utfordrande på grunnlag den kunnskapen ein måtte ha om dei historiske lokalitetstilhøva.

Svante Strandbergs *Sonfjället* (49–57) diskuterer etymologien til fjellnamnet *Sonfjället* i Hede, Härjedalen – tidlegare norsk område. *Sonfjället* har blitt forstått som eit fjellmassiv som omfattar seks fjell og ikkje berre eitt. Skriftformene varierer mykje. Lenge var offisiell skriftsform *Sån-fjället*, men den vart endra i 2009 til *Sonfjället*, mellom anna på bakgrunn av ei språkleg fråsegn frå Strandberg. I denne artikkelen utdjupar Strandberg argumentasjonen med ei grundig etymologisk drøfting knytt til verbet *sjuda* ‘koka’. Fjellnamnet *Sonfjället* vert kopla til elvenamnet *Sodan*. Strandberg viser til fleire norske vassnamn som kan ha same etymologiske bakgrunn – namnet *Sotra* vert forresten ikkje nemnt – og til «den store vassrikdomen» i området. Elvenamnet *Soda* kan vera ei sekundær namnelaging til eit *soda* f «bublande, brusande strøm». Vi kan såleis ha med eit opphavleg *Sodne å gjera brukt om den høgste toppen, og så er appellativet *fjäll* lagt til for å namngje heile fjellmassivet. Strandberg, ein førande skandinavisk etymolog innom toponymien i dag, konkluderer i god akademisk tradisjon med at han ikkje har kome fram til noko fasits-

var, men at han har gitt eit bidrag for å koma vidare med tolkinga av dette «svårtydda» toponymet. Strandberg har ytt eit særst vektig bidrag i denne samanhengen.

Tolkinga av *De jämtländska sockennamnen Marby och Marieby* (69–72) er temaet til Per Vikstrand. Desse soknenamna finst i Storsjöbygden som har fleire heidensk klingande soknenamn som *Frösön* og *Norderön* (sjå omtalen av *Andersön* nedanfor). I eit slikt perspektiv har *Marby* og *Marieby* blitt tolka som kristne motsvar til dei heidenske. Vikstrand viser at slik er ikkje dei språklege realitetane. Derimot går begge namna attende til det same språklege opphavet, og dei har vore identiske i eldre tid. Både *Marby* og *Marieby* går tilbake til eit eldre *Marghaby, der førelekken er *margher* ‘mange’. Kva det aktuelle semantiske innhaldet kan vera, er derimot noko uklart, men framkasta tolkingar er mellom anna «bebyggelse», «by med flera gårdar än en» og «den stora byn». Dette står att å utgreia. Bakgrunnen til dei to ulike skriftformene i nyare tid kan vera skilje mellom den talespråklege og den skriftspråklege tradisjonen. Når det gjeld forma *Marby*, skal det dessutan kunna vera slik at det er ein bispevisitasjon i etterreformatorktid som har gitt forma *Marby*. Den ukjende biskopen skal ha reagert mot at lokale assosiasjonar til jomfru Maria vart tolka som katolske og fall nær saman med helgenkult.

Staffan Fridell diskuterer i artikkelen *Bygdeå, Lögdeå, Lögdö – och Lidhult* (73–82) den etymologiske tolkinga av fire svenske stadnamn – *Bygdeå* i Vesterbotten, *Lögdeå* i Ångermanland, *Lögdö* i Medelpad og *Lidhult* i Småland. Alle desse kan ha ein hydronymisk bakgrunn. Fridell går gjennom tolkingssoga til namna ved å referera til sentrale artiklar og forskarar som har gjort etymologiske utgreiingar om dei aktuelle namna. Framstillingane til Fridell er bygde over den same lesten med ein tolkingshistorisk presentasjon fremst og så framlegg til ei eiga tolking dinest. Alle namna vert tolka som opphavlege elvenamn, og dei vert alle studerte som døme på gamal hydronymi. Tolkingane er gjorde til «böjning, krök» (*Bygdeå*), «den ljusa» (*Lögdeå*), «den glänsande» (*Lögdö*) og «glans, sken». Framstillingane er oversiktlege og pedagogiske, og utfyllingane til tidlegare tolkingsarbeid er språkleg relevante.

Lennart Hagåsen gjennomfører i *Trösten – ett hälsingskt bynamn* (83–96) ei drøfting av og eit framlegg til tolking av gardsnamnet *Trösten*. Hagåsen gjennomfører ein grundig og detaljert språkleg analyse av sjølve namnet og ein omfattande realanalyse av sjølve denotatomet. Hagåsen

dokumenterer og vurderer ei stor mengd eldre skriftlege belegg frå 1400-talet til ut på 1800-talet. Dinst utfører forfattern detaljerte analysar av trykktilhøve i namnet, og dessutan grundige vurderingar av vokalkvalitetar i hovud- og utmerkingslekken. Resultatet er at hovudlekken må vera appellativet *sten* ('stein'), medan utmerkingslekken derimot er svært usikker. Hagåsen går så på jakt etter den reelle steinen som kan ha lege til grunn som denotatum, og steinen blir identifisert og dokumentert (foto). Hovudkonklusjonen til Hagåsen er at *Trösten* er namnet på ein stor stein som har blitt ført med isen, noko som «förefaller helt säker» (!). Ikkje noka tvil der i garden altså. Fyrstelekken kan derimot Hagåsen ikkje koma med noka eintydig forklaring på, men han gjev tolkinga «stenen i närheten av en plats som gör folk trötta» eit fortrinn framfor tolkinga «stenen som kopplas i hop med en man som heter Trotte».

I *Elementet stav i norrländska bebyggelsesnamn* (97–116) diskuterer Ulf Lundström appellativet *stav* med tydinga «klippbrant». Namnelekken *stav* med denne tydinga finn Lundström i 20 busetnadsnamn i Norrland: 9 i Västerbottens län, 2 i Norrbottens län, 5 i Jämtlands län, og 4 i Västernorrlands län, noko han reknar som minimumstal. Lundström åtvarar mot å blanda appellativet *stav* saman med *stavar*, som tyder 'smågran'. I busetnadsnamn konkluderer Lundström med at han kan ikkje konkludera sikkert med andre tydingar enn nettopp «klippbrant».

Temaet til Lars-Erik Edlund i *Ett Tusculum i norr. Ett och annat om nybyggesnamn i norra Sverige* (117–129) er oppkallingsnamn i nybyggjargrender, i dette tilfellet Västerbotten. Eit av desse namna er *Tusculum*. Namnet er relativt ungt, frå 1880-åra, og det finst mange parallellar andre stader i Sverige og dessutan i den svenske litteraturen. Bakgrunnen for namnet er den antikke byen *Tusculum* der mange romarar trekte seg tilbake, mellom anna Cicero, og namnet vert difor tradisjonelt tolka som ein stad der ein «drager sig tillbaka undan världsbullret». Eit anna nybyggjarnamn med lokal bakgrunn, som Edlund grip tak i, er *Borup*. Dette namnet viser seg å ha bakgrunn i kortspel med tydinga «sista spelet eller omgången vid et spelparti» eller «något som er det sista».

Daniel Anderssons *Ortnamnens funktioner i flerspråkiga områden* (131–142) er ein diskusjon om kva for rolle ulike stadnamn – med ulik språkkategori bakgrunn som namngjev same lokalitet – har i eit språksamfunn. Problemstillinga vert primært illustrert empirisk med døme frå samiske område i Skandinavia der det finst skilting på samisk og skan-

dinaviske språk. Utgangspunktet er vandalisering av samiskspråklege skilt i Sverige og kva slikt hærverk uttrykkjer. Andersson presiserer at namn i slike fleirspråklege område uttrykkjer mykje meir enn stad-individualiseringar. Problemstillinga vert sett inn i ein ‘språkleg landskap-profil’ der det vert lagt vekt på at ein må setja i fokus *kven* det er namnefunksjonen tener i ein namnehegemonisk samanheng. Viktige utfordringar er namneidentitet, namn som ideologisk representasjon, namn som formidlarar av monokulturelle forestillingar, synleggjering av minoritetsspråk og namn som turistattraksjonar. Artikkelen er eit viktig bidrag i utviklinga av teoriar om stadnamna sin funksjon i fleirspråklege område – sett i både eit synkront og diakront perspektiv.

Eva Nordlinder og Eva Söderberg heidrar i *Från Frostmofjället till Is-termyrträsk. Orter och platser i barnlitteraturen* (153–166) Eva Nyman si interesse for barnelitteratur. Temaet er stadnamn i barnelitteraturen med hovudfokus på den svenske, primært den «norrländsska» barnelitteraturen. Dei to forfattarane har forresten ei kosteleg innleiing der dei presiserer at teksten er skriven av Eva og Eva til «namnen» Eva, og der dei trekkjer fram at heiderspersonen Eva Nyman sjølv las Harry Potter på latin! Utgangspunktet for artikkelen er at miljøa i barnebøkene får si eksternalisering eller ikjøting gjennom stadnamna i bøkene – både gjennom reelle og fiktive stadnamn. Dei peikar særleg på Astrid Lindgren sin allsidige bruk av både fiktive og reelle stadnamn. Andre forfattarar har derimot vore svært spesifikke med å identifisera dei litterære miljøa geografisk ved hjelp av reelle namn. Fiktive, men plausible namn, får eit fyldig avsnitt, men det er særleg symbolske og poetiske stadnamn som interesserer dei to forfattarane. Astrid Lindgren vert også vist til som ein viktig bidragsytar når det gjeld bruk av symbolske og poetiske namn. I denne samanhengen vert særleg boka *Brødrene løvehjerte* sett i fokus med referanse til namna *Nangijala* og *Karmanjaka*.

2 Antroponymi

Olof Holm drøftar i artikkelen *Namnet Andersön i Storsjön i Jämtland – förhistoriskt eller medeltida?* (59–68) namnet på den tredje største øya i Storsjön i Jämtland, *Andersön*. Dette øynamnet har tradisjonalt vore tolka til personnamnet *Anders* (< *Andreas*, som kom med kristendommen til Norden). Holm knyter to problem til ei slik tolking. Denne namnetolkinga nyttar berre skriftformer frå mellomalderen og ser dessutan bort frå det eldste belegget – som finst i *Sverris saga*. Øya må rimelegvis også ha bore

eit namn i førkristen tid. Skulle tolkinga til personnamnet *Anders* vera rett, må øya ha skift namn i mellomalderen, noko forfattaren ikkje reknar med som særleg treleg. Difor tar Holm tak i den namneforma som finst i *Sverris saga*: *Undursey* (sg.) og *Undurseyjar* (pl.). Holm underkastar namneforma ein grundig analyse, og kjem fram til at førstelekken må vera *undurn*, *undorn*, som signaliserer eit bestemt tidspunkt på dagen: enten eit tidspunkt midt mellom dagning og middag (dvs. omkring kl. 09.00) eller eit tidspunkt mellom middag og kveld (dvs. omkring kl. 15.00). Såleis skulle namnet kunne reknast til den gruppa av stadnamn som har fått namn etter kvar sola står til visse tider på dagen. Ei plausibel tolking skulle altså kunna vera «ön över vilken solen står vid *undurn*». *Undursey*, tolka som «ön över vilken solen står vid *undurn*», treng såleis ikkje vera laga så seint som i mellomalderen, med namnet kan ha vorte omgjort då. Det opphavlege øy-namnet kan ha kome til alt i jernalderen og fell såleis godt inn i eit jernalder-namnemiljø i og rundt *Storsjön*, med namn som *Frösön* (< guden Frös øy) og *Norderön* (< guden/gudinna Njårds øy).

Magnus Källström gjennomfører runologiske studiar i *Une, Karl och Ane. Tre föregivna personnamn på runstenen vid Selångers kyrkoruin* (143–152). Målet er å gje rimelege tolkingar av desse tre postulerte personnamna. Källström går systematisk gjennom runeinnskrifta på steinen med omsyn både til lesing av innskrifta og tolkinga av henne. Resultatet til Källström er at berre *Karl* vert ståande som ei nokolunde sikker personnamntolking, sjølv om tolkinga *Karl* får konkurranse av dei alternative namna *Kali*, *Kalli* og *Galli*. *Ane* vert av forfattaren derimot tolka som eit tidlegare ikkje-heimla mannsnamn «runsv. *Æini*», som må «anses som det bästa alternativet». *Une* tolkar Källström som fsv. *synir*, ‘søner’, som viser seg å kunna gje ein logisk samanheng i innskrifta.

B Andre språklege studiar

Thorsten Andersson diskuterer i *Östgermanska* (17–26) korleis det må ha oppstått ei språkgrense mellom ei nord- og austgermansk språkgrein på kontinenta sør om Østersjøen. Særleg er han oppteken av det geografiske området mellom Oder og Weichsel, der ein har vore usikker på kor langt aust germansk strekte seg. Tidlegare har ein lagt vekt på den potensielle gotiske dominansen i området, med Andersson trekkjer fram både gutnisk på Gotland og bornholmsk «burgundisk» som potensielle påverkarar. Han konkluderer med at vi må rekna med ei austgermansk språkgrein som

byggjer på eit potensielt austgermansk språkcontinuum representert ved germanske stammer på veg nordover. Andersson argumenterer med ein stor grad av solid akademisk skjøn, og han konkluderer med at austgrensa for germansk mot slavisk berre kan postulerast med ein viss fleksibilitet.

Maj Reinhammar presenterer i *Prepositionen undan* (271–275) ulike syntaktiske konstruksjonar i svensk og norsk der preposisjonen *undan* er nytta for å styra dativ. I svensk riksspråk er *undan* hovudsakleg adverb. I svenske dialektar høyrer *undan* til dei preposisjonane som «betecknar riktning från (ngt el ngn)». Reinhammar gjev detaljerte skildringar av syntaktisk distribusjon for korleis *undan* fungerer i svenske og norske dialektar, som t.d. i konkret lokal tyding, som indirekte objekt, som intransitivt rørsleverb og som markering av opphav eller bakgrunn – som ein parallell til *av* eller *efter* i svensk riksspråk. – Interessant er valet av preposisjonen *undan* i eit heiderskrift, påpeikar Reinhammar. Ho skriv at det er Eva Nyman si doktoravhandling frå 2000 om nordiske stadnamn på *-und*, som har fått henne til å assosiera til *under* og *undan*.

Asbjørg Westum sin artikkel *Åtta informanter om talspråk och tal-språkförståelse i Frostviken. En pilotstudie* (277–289) har som tema metodiske granskingar av talemål med fokus på eigenrapportering og individuelle opplevingar (haldningar) til språkforståing og talespråkleg akkomodasjon. Studien byggjer på talespråklege møte mellom informantar frå Frostviken i nordvestre Jämtland og talemålsbrukarar frå Lierne i Trøndelag, og den tar utgangspunkt i ein tidlegare studie som Westum har utført same stad. Motivet er korleis språket verkar inn på lokal identitet. Sidan materialet byggjer på sjølvrapportering, konkluderer forfattaren med at det er uråd å seia noko om den reelle språkbruken, og om språkforståing og akkomodasjon – og at det berre er medvitne meiningar ein får tilgang til. Dette verkar å vera ein nokså kategorisk påstand som ein skulle ønskja var fagleg underbygd.

I *Att skriva fram ett modernt jag. Dagboken som vardaglig skriftpraktik* (291–310) legg Ann-Catrine Edlund fram resultat frå ein tekststudie. Det språklege materialet er dagboksnotat til Julia Englund, ei kvinne som var busett rett nord for Luleå. Analysen er knytt til prosjektet «Ett rum för dagen», eit prosjekt som granskar «vardaglig skriftpraktik», ei tilnærming som skal vera relevant når ein skal studera dagbokskrivarar og dagbokskrivning. Tekstane er frå tidleg 1900-talet. Resultatet av analysen viser at «dagbokens skriftpraktik» tar del i ein identifikasjonsprosess som

knytt til «det moderna jaget» på to måtar. På den eine sida gjev skriftpraksisane gjev høve til å uttrykkja og utvikla ei forteljing om «det egna jaget». På den andre sida gjev dessutan skriftpraksisane høve til identifikasjon med den moderne samfunnsborgaren som vert forventta å skulla beherska skriftmediet og nytta skrift i kvardagslivet.

Fsv. myndrikkia 'mindre träbåt' jämte några samhöriga rodd- och båt-termer (259–269) er ein artikkel der Åke Sandström diskuterer tolkinga av eldre ro- og båttermar. Dei analyserte termene vert alle knytte til den gamalsvenske termen *myndrikkia*. *Myndrikkia* er nemninga på ein båttype som ein meiner vart nytta alt på slutten av 1300-talet. Sandström tolkar båtnamnet *myndrikkia* til verbet *mynda*, «padla» som utmerkingslekk. Grunnordet fører han ein lengre diskusjon om, og meiner den reflekterer *rick(j)a*, «vackla, gunga (sitta och) vagga», om ein båten som seglar ustøtt.

C Historiske studiar

I *Vidar, Bore och Engelbrecht. Om Historiebruket i svensk skidåkning vid förra sekelskiftet* (167–178) diskuterer forfattaren Jan Samuelson bruken av historiske namn i namna på moderne skiklubbar. Artikkelen handlar om framveksten av skisporten i Sverige med vekt på bruk av historiske 'spor' i den framveksande skikulturen som tok til i 1890-åra. Mange norrlandske skiklubbar fekk namn etter staden, som *Kiruna skidklubb*, *Norrköpings skidklubb* og *Nedre Jockmocks skidlöpareklubb*. Andre skiklubbar fekk ikkje-spesifikke geografiske namn som til dømes *Friska Viljor*, *Polstjärnan*, *Hurtig* og *Mars*. Mange av desse klubbane hadde derimot ofte kopling til ein «åsagud» eller ei kopling til førkristen mytologi og historie, som t.d. *Skade*, *Vidar*, *Bore*, *Tule*, *Viking*, *Drott*, *Sleipner* og *Starkotter* («sagohjälte»).

Heiderskriftet *Mellannorrland i centrum* trekkjer på den eine sida opp eit sprikande fagleg og vitskapleg landskap som det tar litt tid å orientera seg i. På den andre sida gjev heiderskriftet eit onomastisk fengslende bilete av dei geografisk og kulturelt midtre og nordlege delane av Sverige, samstundes som det viser fram dei allsidige faglege og vitskaplege interessene til den heidra personen. Bidragsytarane, redaktørane og heiderspersonen bør vera sær sære nøgde.

Gunnstein Akselberg

Arne Torp: *Etternavna våre. Fra Astrup til Åstorp*. Bergen: Vigmostad & Bjørke. 2018. 182 sider. ISBN 978-82-419-1238-2.

Forfatteren er pensjonert professor i nordisk språkvitenskap ved Universitetet i Oslo og i tillegg kjend som ein kunnskapsrik kåsør og føredrags-haldar om språklege emne. Han skulle dermed ha dei beste føresetnadene for å skriva ei populærvitenskapleg bok om etternamn. Medan det finst eit mylder av bøker om førenamn, nei, det er inga overdriving, er fagbøker om etternamn så sjeldne at det gjekk mest hundre år etter Olaf Olafsens *Norske slægtsnavne* frå 1922 før den neste vart skriven.

Hovudtittelen *Etternavna våre* skulle signalisera at hovudemnet er norske etternamn i tydinga namn på nordmenn i dag, men meir uklart er tillegget *fra Astrup til Åstorp* som kan tolkast på fleire måtar. Forfatteren innser det sjølv og legg til ei forklaring i eit etterord som er interessant nok, nemleg tydingssamanhengen mellom etterledda *rup* og *torp*, den danske forma er utvikla av gammaldansk *thorp* (jf. norrønt *þorp*). Som rimeleg er, legg han også inn sitt eige etternamn i omtalen. At til og med føreleddet *As-* i *Astrup* kan ha opphav i *ås* er eit poeng han ikkje nemner. Undertittelen burde vore forklart tidleg i boka og ikkje i eit etterord.

Tittelen signaliserer heller ikkje den fyldige omtalen av skandinavisk namneskikk, både dansk, svensk og islandsk. Lesarane vil likevel ha stort utbyte av det nordiske perspektivet der Torp har stor innsikt og eit fagleg engasjement.

Torp gjev ikkje eit fullstendig oversyn over utviklinga av norske etternamn og situasjonen i dag, det kan me heller ikkje venta i ei populær framstilling, men har valt m.a. å bruka etternamna i riksforsamlinga på Eidsvoll i 1814 som ein interessevekkjar og eksempelressurs. Det er unekteleg ein god idé, men han ventar likevel til kapittel 8 før han kjem til dette emnet.

I kapittel 1 gjer han greie for grunnen til at han har valt eit bokprosjekt om eit så uvanleg emne som etternamn og ikkje om det langt meir mediefokuserte emnet førenamn. Meir komplisert er det ikkje enn at han har valt etternamn fordi «etternavn er langt mer spennende», og det må vera grunn god nok for ei populærvitenskapleg framstilling.

Mange tenkjer ikkje over at ein del etternamn i mange tilfelle fyrst hadde funksjon som tilnamn. Denne overgangen gjer han greie for i kapittel 2 med undertittelen *Alle etternavn starta som tilnavn*, som nok kan

diskuterast. Han brukar døme som *Brun* og *Schwartz* om hårfarge, *Klein* om liten person og yrkesnamna *Smith* ‘smed’ og *Müller* ‘møllar’ for å illustrera det. At ein person som var smed, fekk tilnamnet *smeden* som så festa seg som etternamn, er ikkje så vanskeleg å forstå, men verre er det med den store gruppa etternamn av gardsnamn som i boka hamnar i gruppa ‘stedstilhørighet’. Etternamn av typen *Torp* vert internasjonalt gjerne klassifiserte som bustadnamn, stadnamn eller gardsnamn heller enn tilnamn sidan dei i alle fall her i landet primært oppstod som eit byråkratisk adressenamn, ei opplysning om kvar bonden hørde heime geografisk.

Som spesialist i norrønt språk og norrøn litteratur er det berre rett og rimeleg at *Torp* går nøyare og meir detaljert inn på norrøn namnetradisjon jamvel om etternamn som kategori ikkje eksisterte i Noreg på den tida, fyrst på 1500-talet dukkar dei fyrste, faste etternamna opp som slektsnamn. I neste kapittel følgjer han tråden vidare med den gammalnorske namnetradisjonen som lever vidare på Island. Igjen ligg det på eit vis eit paradoks her sidan islendingane formelt sett ikkje har etternamn jamvel om slektsnamn frå før den islandske namnelova av 1925 vert førde vidare i dag, med *Thorarensen* på topp.

I den kåserande og stundom springande framstilling *Torp* har valt, finst det mange interessante opplysningar og observasjonar, som at det på Island kunne vera «finere å være ‘sen’ enn ‘dóttir’» (s. 46). Han veit vél at interessa for islandsk kultur er stor i Noreg når han kommenterer kjende namn som *Teitur Þórðarson* og det klassiske dømet *Vigdís Finnbogadóttir* og etternamn som *Thorlacius*, men av og til glir han i lengste laget ut på sidelinja når han legg til ei framstilling om bøyning av islandske personnamn, rett nok gråtona for å markera avstand til resten av teksten. Det verkar som han innimellom misser tittelen på si eiga bok av syne. Likevel, dette er ei populærvitskapleg framstilling der hans eiga subjektiv vurdering vil avgjera kva emne potensielle lesarar kan vera interesserte i.

I eit fyldig kapittel om tida fram til 1814 skriv han om oppkomsten av etternamn som *Beyer*, *Friis* og *Holberg* og innvandringa av tysk-danske etternamn med hanseatar og embetsmenn og handelsfolk av alle slag, namn som er godt synlege i dagens Noreg. Kvifor desse prestisjetunge innvandrarnamna ikkje skapte namnemønsteret for folk flest, har *Torp* ikkje noka god forklaring på. Han tyr derfor til Kristoffer Kruken, professor i namnegransking, som heller ikkje kan gje ei eintydig forklaring,

men legg vekt på m.a. busetnadsstrukturen i Noreg med spreidde og avstengde bygder og einbølte gardar som opphav til typen gardsnamn. Heile brevet frå Kruken er attgjeve s. 130–132.

Noko av det mest interessante – igjen ei subjektiv vurdering – er kapittelet om eidsvollsmennene der han kommenterer og katalogiserer etternamna både typologisk, sosialt og geografisk og etter yrke, frå *Anker*, *Falsen* og *Stoltenberg* til *Amundrød* og *Apeness*, og konkluderer med m.a. at førenamn + farsnamn + adressenamn er namnemønsteret for dei fleste bøndene og lensmennene som møtte. Alt for 200 år sidan ligg dermed det særnorske systemet med bruken av gardsnamn som etternamn føre i eit maktforum som riksforsamlinga på Eidsvoll.

I det lange kapittelet om etternamn i Skandinavia i dag kommenterer han skilnader og likskapar, namn på topp, frekvens og namnetypar, med særleg fokus på patronymfrekvensen og linjer til andre land. Typen patronym som etternamn gjer at forfattaren lett glid over i detaljerte omtalar av og kommentarar til personnamngruppa førenamn.

I kapittel 8 kjem han fram til vår tid med namnelova av 1923 som påbaud faste etternamn, utviklinga mot likestilling i namnevalet frå 1964, bruken av nylaga namn (typen *Jagland*) og framover mot den liberale namnelova frå 2003 som gjeld i dag.

Til vår tid høyrer også innvandrarnamn frå kulturar utanom Europa, vietnamesiske, muslimske (arabiske), somaliske o.a. som han knyter kommentarar til. Her kjem lingvisten til sin rett når han forklarar ordstrukturen i arabisk og det kompliserte systemet i vietnamesisk med minst fem ordtonar og korleis dei kjem fram i skrift.

Til slutt forklarar han skrivemåten av etternamn før og nå og korleis eldre skrivemåtar framleis set tydelege merke i namnepar som Lie : Li, Dahl : Dal, Wiig : Vik. Slike namnepar forklarar han på ein god måte, men også her greier han ikkje motstå freistinga til eit sidesprang for spesielt interesserte, denne gongen om bokstaven *h* m.a. i latin og *th*-lyden i germanske språk.

Det er i meste laget med gjentakingar i teksten, som kan ha bakgrunn i kårserisjangeren. Han framhevar fleire stader likskapen i skandinaviske etternamn og grunngev det med dominansen av patronym på frekvenslistene i dei tre skandinaviske landa, slik det er i fleire andre europeiske land. Men når me ser forbi namna på topp, dukkar det opp eit heilt anna

bilde med klare skilnader landa imellom, og dessutan skil Norden seg her tydeleg ut frå europeisk etternamnstruktur.

Med større rett kan ein seia at etternamna dei tre landa imellom er svært ulike trass i at nasjonalspråka berre er variantar av same språket. I Noreg utgjer adressenamna (gardsnamna) den vanlegaste typen, som knapt finst i Sverige og i liten grad i Danmark, i Sverige dominerer kunstnamna stort, ein type som manglar heilt i Noreg og Danmark, og Danmark er «det landet i Europa der prosentdelen av de alminneligste slektsnavna er høyest» (s. 117). Dette samsvarer rimeleg godt med vanlege folks oppfatning av etternamna i desse landa. Forfattaren kommenterer rett nok desse skilnadene, men dei kjem ikkje tydeleg fram før i siste delen av boka. På denne bakgrunnen ser kommentaren s. 129 om at «patronymer dominerer veldig sterkt som etternavn i hele Skandinavia» upresis ut når 70% av norske etternamn i 1993 var av typen gardsnamn.

Nokre feil finst innimellom. Torp hevdar s. 116 at eit skandinavisk etternamn som endar på *-gaard*, er «nesten garantert dansk», men det stemmer ikkje heilt. Eit søk i *Norsk etternamnleksikon* (NEL) får over 200 treff på *-gaard*, berre ein mindre del av dei er av dansk opphav. Det verkar ikkje som Torp på s. 161 er klar over at *Bugge* òg kan ha opphav i dei norske gardsnamna *Bogge* i Nesset og *Bugøynes* i Sør-Varanger, og *Blom* på s. 160 kan ha opphav i gardsnamnet *Blom* i Øygarden. Det kjem i alle høve ikkje fram av kommentarane. På s. 161 heiter det at *Gaup*, *Hætta* og *Sara* er dei tre einaste samiske etternamna med over 200 namneberarar i Noreg, men det er nok fleire, sjå NEL s. 19. Det må vera ein formuleringsslipp når forfattaren m.a. på s. 16 og 126 slår fast at det engelske *Smith* er det vanlegaste etternamnet i verda, her meiner han nok av yrkesnamna. Adelskapet vart vel ikkje «avskaffa» med grunnlova i 1814 slik han seier på s. 55, men etter stortingsvedtak i 1821.

I litteraturlista saknar eg Eva Bryllas bok *Andersson, Pettersson, Lundström och ... Beachman. Om nordiska efternamn i sin europeiska omgivning* frå 2009, som er den einaste som kan samanliknast med Torps bok, dessutan den einaste av nyare dato om nordiske etternamn som fanst før denne boka.

Ei framstilling om etternamn må nødvendigvis innehalda eit omfattande materiale, både som døme og til statistiske oversyn. Det er uheldig at boka ikkje har eit skikkeleg register over dette materialet som folk kunne gjera enkle oppslag i. Eg er nokså sikker på at mange lesarar vil

søkja opplysningar om eige etternamn, men det vil dei ikkje finna utan å finlesa eller skumlesa teksten. Framstillinga er både ei bok til å lesa og ei bok til å slå opp i.

Boka er skriven i eit enkelt og munnleg språk som det sømer seg ei populærvitskapleg framstilling, rett nok med ein del meir krevjande filologiske sidesprang for dei spesielt interesserte. Her er morosame kommentarar, les t.d. s. 72 om Svendsen frå Iglærød, artige opplysningar og faglege utgreiingar på alle nivå, frå det lærde til det folkelege – altså noko for alle!

Det var sanneleg på tide at det kom ei populærvitskapleg bok om personnamn med vekt på etternamn som kan løfta kunnskapsnivået i eit forsømt emne i norsk personnamnkultur.

Olav Veka